

Nóvé Béla

MENTÉS MÁSKÉNT – ÚJVILÁGI ÓHAZÁK

Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról. Szerkesztette Papp Z. Attila, Régió könyvek, Magyar Külügyi Intézet, 2008

Beszédből világ – kissé rejtélyes, több értelmezést is megengedő cím egy tudományos munkához. Habár belelapozva nagyon is találónak hat: hiszen e jó félezer oldalas kötet gerincét azok az elemzett interjúk adják, amelyekben amerikai magyar szervezetek mai reprezentánsai beszélnek sajátos világukról – világaikról. Márpedig ezek legfőbb kötőanyaga éppen a nyelv és a közös eredet, ami – ha más, az óhazából az újvilágba menthető örökség nem is marad – maga is sokféle közösséget képes teremteni az emigránslet kihívásaival dacolva.

Egymásra montázsolt jelképeivel ezt sugallja már a borító „képrejtvénye” is. Rajta csillagos-sávós lobogó egyik sávja vörösből zöldre váltva egy kicsit a magyar trikolorót is felidézi, s a csillagok „patch-work” mintáit jobban szemügyre véve csupa téveszthetetlen „hungaricum” ötlík a szemünkbe: Petőfi-portré, ’56-os lyukas zászló, erdélyi címer – és a tengerentúli magyar szervezetek vagy fél tucat más emblémája. Valóban, e tudományos igényű munka épp erről szól: az amerikai magyarság mai nyelvi, kulturális, társadalmi és politikai kötődéseiről. Arról a sokváltozós, nem kevés ellentmondással terhelt viszonyról, amely a valós és érzelmi térben megannyi új „oldást” és „kötést” hoz létre ma is az ó- és újhaza között. Erről ad izgalmas, noha közel sem teljes képet a Magyar Külügyi Intézet kiadásában megjelent forrás- és tanulmánygyűjtemény, melynek szerkesztője Papp Z. Attila, szerzői pedig – rajta kívül még – Czoch Gábor, Márton János, Németh Szilvia és Pakot Levente.

Maga a hiánypótló vállalkozás feltétlenül elismerésre méltó, hiszen mindeddig, az 1849-es emigráció első számottevő hulláma óta nem készült „státus-riport”, országos (szövetségi) demográfiai és szociológiai vizsgálat, amely akár csak hasonló adatgazdagsággal és elemző erővel próbálta volna számba venni a tengeren túli magyarság sokféle egyházi és civil szervezetét, iskoláit, sajtóját, társadalmi rétegződését és térbeli szóródását. Az adósság sokféle politikai és gyakorlati oka nyilvánvaló – inkább az a csoda, hogy e válságos időkben ennyit is sikerült törleszteni belőle.

Erről győz meg a könyv előszava is, melyben a két kutatásvezető, Czoch Gábor és Papp Z. Attila munkájuk viszontagságos krónikáját ismertetik. Mint írják: az amerikai magyarság képviselői régóta sürgették, hogy „az anyaország illetékes szervei tájékoztatására készüljön egy tudományos elemzés aktuális társadalmi és demográfiai viszonyaikról, illetve szervezeteikről, azok működéséről, tagságuk számáról és összetételéről”. Több éves egyezkedés nyomán, kormánydöntésre végül a Határon Túli Magyarok Hivatala kapta feladatul a felmérés szakszerű elvégzését, melyt az 2005 végén a Teleki

László Intézetre bízta. Ekkor még senki nem sejtette, hogy alig egy év múlva mind a kutatás megrendelője és finanszírozója (HTMH), mind a megbízott kutatóintézet (TLA) megszűnik. Miképpen azt sem, hogy sokféle külhoni, itthoni segítséggel újabb másfél év múlva mégis sikerül a kutatást lezárni, mi több, eredményeit publikálni.

A koncepciót még 2005 tavaszán Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatója dolgozta ki, aki az 1980-as évek végén elsőként publikált korszerű szociológiai és történeti kutatásokat az amerikai magyarságról.¹ Az általa készített kutatási terv hármast célt jelölt meg: 1) az amerikai magyar szervezetek adatbázisának létrehozását, 2) egy kérdőíves szociológiai felmérést a szervezetek tagságáról és működéséről, továbbá 3) a magyar eredetű amerikai népesség demográfiai elemzését. Az előfeltevés az volt, hogy e három, egymást kiegészítő – kvantitativ és kvalitatív – vizsgálat releváns képet adhat a mai tengerentúli magyarságról. Lássuk, vajon mennyiben teljesült e várakozás.

(A „magyar Amerika” szociotérképe) Hosszas előkészítés után 2006 őszén² egyhónapos terepmunkával vagy félszáz „félíg strukturált interjú” készült magyar szervezetek képviselőivel az amerikai magyarság fontosabb központjaiban: Los Angelesben, San Franciscóban, Sarasotában, Chicagóban, Clevelandben, Washingtonban, New Yorkban és New Jerseyben. A kötet közel kétharmadát ezek a tematikusan szerkesztett, idézett és kommentált interjúrészletek teszik ki a kutatásvezető, Papp Z. Attila feldolgozásában. Ez a könyv legolvashatóbb és leginkább személyes része, mondhatni: „kollektív szövegkorpusza”, melynek 53+1 szerzője s ugyanennyi markánsan egyéni hangja van (az elemzőjét is beleértve).

Az interjúk fő célja az emigráns közösségi „önkép” és a szervezeti „önértékelés” feltárása volt, így a kérdezettek egyéni vagy nemzedéki pályáját külön nem vizsgálták³ – bár menet közben ezekről is sok minden kiderült. A közölt adatok alapján feltűnő, hogy az interjúalanyok háromnegyede férfi, 40 év feletti, és mindössze négy nagyvárosból való: Chicagóból (12), Clevelandből (11), Los Angelesből (7) és New Brunswickból (7) – ami a reprezentativitást illetően óvatosságra int. A minta ugyan kissé szűk, ám feldolgozása meggyőzően professzionális. A kvalitatív elemzést a leírt interjúk kvantitatív szűrése előzte meg, mely számítógépes kódolással a gyakoriság alapján 22 témacsoportot emelt ki – a magyaros ételek közösség-szervező erejétől a magyar kormány és diplomácia megítéléséig.

Messziről – főként az óhazából – nézve a tengerentúli magyar világ már-már irigylésre méltóan pozitívnak hat, hiszen mintaszerűen valósítja meg az autonóm, tisztán „önerős”

¹ FEJŐS Zoltán: *Magyarok az Egyesült Államokban az 1980-as években (demográfia, társadalmi adatok, fogalmi problémák)* = *A Magyarságkutató Intézet évkönyve*, Budapest 1988; Uő.: *A chicagói magyarok két nemzedéke 1890–1940*, Közép-Európa Intézet, Budapest, 1993.

² Különös egybeesés, hogy az emigráns szervezetek épp ez idő tájt tartották megemlékezéseiket az 50 előtti magyar forradalomról – mint arra az interjúkban is számos utalást találni.

³ Minderről angol nyelven lásd többek közt PUSKÁS Julianna: *Ties that bind, ties that divide. Hundred Years of Hungarian Experience in the United States*, Holms Meyer, New York – London, 2000; HUSEBY-DARVAS Éva: *Hungarians in Michigan*, Michigan State UP, 2003; Kati MARTON: *The Great Escape. Nine Jews Who Fleed Hitler and Changed the World*, Simon&Schuster, New York, 2006; magyarul pedig a nemrég megjelentek közül SZÁNTÓ Miklós: *Tengeren túli magyarok*, Akadémiai, Budapest, 2001; VÁRDY Béla: *Magyarok az Újvilágban*, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2000; *Magyar Amerika. A tengerentúli magyarok mai élete történetekben és képekben*, szerk. Tanka László, Médiamix, Salgótarján, 2002.

civil társadalom eszményét, amely az önként társulók bizalmára és szolidaritására épül. (Más kérdés, hogy e kisebbségi önszerveződésekben – mint azt a kérdőíves és demográfiai felmérések is jelzik – legfeljebb minden tizedik magyar vesz részt.) Mindez kétség kívül a „magyarkodók” buzgalmit dicséri, akik immár öt-hat nemzedék óta magyar iskolát, templomot, sajtót és alapítványokat tartanak fenn, jogvédő, segély- és lobbiszervezeteket, zenei és tánccsoportokat, cserkészcsapatokat, magyar házakat és vendéglőket működtetnek. A „magyarkodás” persze a Nagy Vízen túl egész mást jelent, mint az óhazában: aktív részvételt a tengerentúli magyar szervezeti életben, jórészt pozitív felhanggal. Önjellemzésül az interjúalanyok is így használják, néha önironikusan, bár többnyire komolyan, miközben megnyerő nyíltsággal avatnak be „magyarkodásuk” gondjaiba és örömeibe. Maguk az interjúrészletek anonimizáltak, ám az interjúalanyok nevét és lakhelyét a könyv külön mellékletben közli. Az idézetek és elemző kommentárok viszont már bátran nevesítik – sőt gyakran minősítik is – a nyilvánosság szereplőit: politikusokat, diplomátákat, újságírókat, egyházi és közösségi vezetőket, vagy épp a magyar szervezetek ismert anyaországi, erdélyi vendégeit.

Az interjúk nyelve maga is sok mindent elárul. Az olvasót időnként meglepi a frapáns anyanyelvi gondolatközlés ötven év múltán is töretlen ereje, másutt a félszeg magyarság mindegyre angolra vált, ám akadnak tisztán angol nyelvű vallomások is. A legszebb kétnyelvű – *hunmerican* – példamondat: „Although we are American, a szívünk magyar”. (Utóbbi Papp Z. szellemes szóalkotásával akár a *szívmagyarok*, a már anyanyelvüket vesztett, de még „magyarul érző” utódnemzedékek önmeghatározása is lehetne.) Mindez jól tükrözi az emigráns lét talán legfőbb próbatételét: a nyelvmegtartás és a kétnyelvűség dilemmáját, ami a *Beszédből világ* interjúinak visszatérő alapotívuma.

Nem csoda, hiszen az etnikai identitás egyik kulcsa épp az anyanyelvhez fűződő viszony. A kötet nyelvvesztés-modellek és nyelvőrző stratégiák egész sorát mutatja be, egyéni, családi és közösségi szinten egyaránt, többek közt azt kutatva: miféle következményekkel jár a vegyesházasság? Melyek az iskolaválasztás, a kétnyelvűség érzelmi és praktikus dilemmái? Miként mehet végbe akár egy-két nemzedék alatt a spontán vagy szándékos nyelvcsere? Jól ismert tény, hogy számos '56-os emigráns családban odahaza tabu volt az angol szó, mi több, a tengerentúli magyar cserkészletben máig is az (aki alapfokon nem tud magyarul, azt fel sem veszik). Az igazi válaszvonal mégis az iskola – a generációk közötti tömeges „nyelv-szakadást” legfőképp ez okozza.

Persze nemcsak „nyelvében él a nemzet”, érzelmi, tudati kötődéseiben is; elég csak a nyelvileg régóta beolvadt amerikai írek, olaszok, svédek példáira utalni. Ez utóbbiak viszont egy sor újabb kérdést vetnek fel. Melyek az amerikai magyarok etnikai referenciái, pozitív vagy negatív diaszpóra-mintái? Miféle magyarság- és anyaországkép él közösségeikben? És vajon milyennek látják önmagukat?

Az első kérdésre Papp Z. Attila egy aránylag új szociálpszichológiai módszer adaptálásával válaszol, amely Edwin Poppe nevéhez fűződik.⁴ Ez a saját s az idegen diaszpóracsoportok „erkölcsi” és „hatékonyságbeli” megítéléseit veti össze, ebből vonva le direkt és indirekt következtetéseket. Az interjúkból kitűnik, hogy a sikeres önérték-érvénye-

⁴ Edwin POPPE: *National and Ethnic Stereotypes in Central and Eastern Europe. A Study among Adolescents in Six Countries*, Ercomer, Utrecht, 1998.

sítés mintái az amerikai magyarok szemében éppen a legkevésbé asszimilált közösségek: a tengerentúli zsidó, görög vagy örmény diaszpóra, de gyakran idézett referenciacsoport a lengyel és a román bevándorlóké is. Mindez egy erősen negatív kompetencia-önképre vall, miközben a „morális” megítélés ezzel éppen ellentétes: itt rendre a saját közösség kerül a pozitív, míg például a zsidó a negatív pólusra. Ám figyelemre méltó egy másik összefüggés is. Ugyanezen a skálán „morálisan” mára az anyaországi magyaroké is negatív referenciacsoport lett, míg a többi határon túli magyar közösség erkölcsileg és hatékonyságban egyaránt jócskán felértékelődött. Ami aligha véletlen, hiszen mint a kutató is kiemeli: „Az amerikai magyarok etnoszociális identitása az erdélyi (vagy más Kárpát-medencei) magyar kisebbségiekéhez áll közelebb, míg a magyarországiakat gyakran nemzetietlennek, vagy nemzetileg nem elég elkötelezettnek tartják.”

Ám lássuk, mi az alapja e negatív önképnek.

A vizálykodás, irigység, intrika – némi pátosszal: a „magyar átok” –, úgy tűnik, az Újvilágban sem hagy alább. A sok közül csupán két példa: „Kaliforniában a »jog szeretete« az állandó pereskedésben nyilvánul meg, s ennek a magyar szervezetek között is, mondhatni, nagy hagyománya van” (utalás az egyik református gyülekezetben támadt sok évtizedes casusra); és: „Clevelandban rettenetes konfliktusokról hallottunk, ott az északi és a déli oldal nem is beszél egymással”.

A konfliktusok oka és ürügye egyformán lehet nemzedéki, politikai és társadalmi, regionális és lokális, személyes, anyagi és izlésbeli – vagy ezek eseti kombinációi. Ami e választékból az első hármat illeti, az interjúk mélyebb olvasatához bizvást hasznos lett volna legalább vázlatosan felidézni a múlt századi emigránshullámok alaptényeit. Azt például, hogy milyen csoportok alkották a két világháború közötti magyar diaszpórát, majd a „dipik” (*displaced persons*) egymástól is élesen elhatárolódó 1945-ös „nemzeti” és 1947-es „demokrata” menekülthullámain. Ugyanígy azt, hogy az emigráns társadalmat miként rendezte át az '56-osok tömeges érkezése, majd a '70–80-as években a „Kádár árvái”-nak becézett sok ezer új, javarészt „gazdasági menekült” beszivárgása. Ám adós marad a könyv az 1989 utáni, immár kétirányú migráció (hazatelepülők!), az Amerikában született másod-, harmad- és sokadik nemzedék (mára több mint 90%), avagy egy újabb trend: a Kárpát-medencei magyar kisebbségiek kirajzásának nagyságrendjével, szociológiai jellemzésével is.

Összességében az emigráns-interjúk azt sugallják, hogy a korábbi bevándorlóhullámok politikai és világnézeti ellentéteit mára – e generációk jó részével együtt – eltűnően vannak, s a fő válaszvonal inkább a régebbi „amerikások” és a mindenkor új bevándorlók, a „FOB”-ok (*Fresh off the Boat*) között húzódik. Szembetűnő az is, hogy mint az elemző írja: „a csúcsszervezetek esetében – vélhetően a nagyobb politikai tét miatt – szinte kizárólag csak konfliktusról számoltak be interjúalanyaink, addig a helyi világokban mintha a konfliktus és az együttműködés kiegyenlíténék egymást”.

(*Identitás-változatok*) Az a tény, hogy az *identitás* mára a média és a tudós fontoskodás elkoptatott divatszava lett,⁵ még nem jelenti, hogy a kisebbségkutatónak ne lehetne érvényes, sőt

⁵ Lásd erről Peter STACHEL: *Identitás. A kortárs társadalom- és kultúrtudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái*, ford. Mesés Péter – Erdősi Péter, Regio 2007/4., 3–33.

olykor meglepően eredeti mondandója róla – miként azt Papp Z. Attila idézetekkel bőven illusztrált, közel száz oldalnyi elemzése is igazolja. A téma elmélyült vizsgálatához persze „jól fog” némi empátiakészség, ahogy nem hátrány az sem, ha a kutatásvezető (s rajta kívül még három munkatársa: Márton János, Németh Szilvia, Pakot Levente) kisebbségi – közelebről: erdélyi és felvidéki – gyökerű. Ám mindez aligha volna elég kellő invenció és elemző erő nélkül, ami az „önazonosságok” dzsungelében segíthet eligazodni.

Papp Z. meggyőző fogalmi distinkciókkal az etnikai identitás három szintjét veszi sorra: az egyéni önmeghatározást, a csoporthoz tartozást s végül a nemzethez (szülőföldhöz, óhazához) fűződő viszonyt. A friss bevándorlók esetében már a látszólag semleges, magánéleti döntések – párválasztás, szülői szerep – is próbára teszik az *etno-perszonális* identitást, melynek a „nyelvi kérdés” vagy a névhasználat idővel még nagyobb nyomatékot ad. A „láncmigráció” és a „házassági piac” ugyanakkor már az *etnoszociális* identitáshoz kötődik, miként a helyi magyar életben való aktív részvétel is. Valamiféle kettős identitás idővel mindenképpen kialakul, ám ennek számos válfaja lehet, főként aszerint, hogy az amerikai integrálódás a szakmai kapcsolatok révén, a helyi magyar közösség által megy végbe, avagy a kettőt egyszerre igénybe véve. Az etnikai önazonosság ráadásul, mint azt korábbi kutatások és e mostani is megerősítik, erősen szituatív: „Hétköznap amerikai vagy, hétvégén magyar – mondja egy interjúalany –, mert péntek estétől vasárnap estig magyar program van.” Ami a nemzethez tartozást, a *kulturális* identitás szintjét illeti, ez már általánosabb, és nem okvetlenül kötődik a személyes vagy közösségi élményvilághoz. Az érzelmi, tudati skála a kultúrfőlénytől, a nemzetféltésen és a Németh László-i ethoszon át („A kisebbségnek az ad létjogot, ha minőségi”) egész a szégyenig, sőt a származás-letagadásig terjed, mint arra az idézetek olykor közhelyes, máskor felkavaróan személyes vallomásaiból következtetni lehet.

A kötet összegző részében Papp Z. Attila tovább árnyalja az iménti képet az amerikai magyar „identitás-konstrukciók” nyolc típusát vázolván – az aktív magyartól az asszimilánsig. (A közbülső hat fokozat: lokális, óvatos, privát, „szívmagyar”, fesztív és cenzus-magyar.) Ha az elnevezések talán vitathatóak is, mindez nem valamiféle öncélú tipológia, hiszen a három már bemutatott etnikai identitás-szint alapján vizsgálva nagyon is tanulságos korrelációkat ad. Még fontosabb, hogy e nyolcféle identitás-konstrukció segítségével négy nemzedéken át meggyőzően modellezhetőek az asszimiláció sajátos útjai. Közülük a szerző külön ábrán a három legjellemzőbbet mutatja be: egyikük a nyelvvesztéssel, másikuk az etnikai identitás gyöngülésével, a harmadik pedig a szervezett közösségi életből való kimaradással kezdődik – ám legfeljebb négy nemzedéken belül mindhárom a teljes asszimilációhoz vezet. Hacsak nincs, ami e trendet fékezi vagy megfordítja: például a tudatos etnikai-kulturális revitalizáció.

(„Boskola” és „Wass-suli”) Az iskola, mint az anyanyelv és a saját kultúra átadásának alapintézménye, a kisebbségi túlélés legfőbb záloga. Múltját, jelenét már csak ezért is érdemes gonddal tanulmányozni, mert az abból kiolvasható trendek sokban egy egész közösség jövőjét meghatározzák. Ám nem pusztán ezért, hanem mert általa sokféle izgalmas „kiszivlág” tárulhat elénk, melyet ott, ahol külső segítség nincs, csupa lelkes és tiszteletre

méltó erőfeszítés éltet – amint az Németh Szilvia oktatáskutató (Tárki-Tudok) tanulmányából is kitűnik.

A „messziről jött ember” jól teszi, ha mielőtt bármit mondana, kérdez. Mióta léteznek magyar iskolák a tengeren túl? Kik az alapítói, fenntartói, és vajon miféle jellemző formái, módszerai vannak? Egyáltalán: hányról lehet ma tudni e kontinens méretű országban?

A szerző a történeti előzmények számbavételével kezdi Kovács Éva és Fejős Zoltán korábbi kutatásai⁶ alapján. Eszerint a magyar iskolahagyomány az Egyesült Államokban legalább százéves múltra tekinthet vissza. Kezdetben az anyanyelvi oktatás kizárólag az egyházak által szervezett hétvégi és szünidei alkalmakra korlátozódott, fő profilja pedig az alapfokú írás-olvasás és a hittantanítás volt. Az I. világháborút követő emigránshullám igényei bővítették a *curriculumot*, ettől fogva a magyar kultúra átadása is az oktatás fontos része lett. Hétvégi iskolája a két háború között már minden református gyülekezetnek volt, a katolikus egyház pedig mindennapos vagy bentlakásos iskolákat is fenntartott. 1945 után a külföldi magyar cserkészlet megjelenése hozott markáns fordulatot. A hétvégi iskolák szervezését mindinkább átvette a cserkészmozgalom, melyhez az '56-os menekültek gyerekei is tömegével csatlakoztak; az egyházi iskolák pedig, néhány kivétellel, elsorvadtak. 1989 után a fiatal magyar munkavállalók hulláma magával hozta a független iskolák, bölcsődei és óvodai csoportok megjelenését is, sokban új szellemmel és nyelvi frissességgel megtöltve a tengeren túli magyar iskolákat. Sajátos új szín, hogy ezek szervezésében, fenntartásában több helyütt az erdélyi, felvidéki és vajdasági szülők is aktív részt vállalnak.

Ami az iskolák számát illeti, erről sajnos csak erősen hiányos adatközlések⁷ maradtak fenn az elmúlt évtizedekből. Mindenesetre 1965 és 2008 között az ismert magyar iskolák száma, öt eseti felmérés adatai szerint, 20 és 29 között mozgott. Ahogy e hézagos statisztikából is kitűnik, a két szélső pólus: a mindennapos és a nyári iskoláké – egy-két kivételt leszámítva – mára eltűnt, s a kisebbségi nevelést-oktatást csaknem kizárólag a hétvégi iskola-típus uralja. Németh Szilvia közelebbről öt, ma is működő iskolát mutat be az interjúk és más források alapján. Ezek (zárójelben az alapítás dátumával): a Los Angeles-i Első Magyar Református Egyház Vasárnapi Iskolája (1928; 2003⁸), a Clevelandi Magyar Iskola (1958), a New Brunswick-i Széchenyi Magyar Iskola és Óvoda (1973), továbbá a „Boskola”, avagy a Bostoni Bartók Béla Magyar Iskola és Óvoda (2000) és a „Wass-suli”, a Wass Albert nevét viselő iskola Sarasotában (2001). A minta nem túl nagy, kvantitatív értékeléshez nyilván kevés, de az iskolatípusokat és azok sajátos mikrovilágát felvillantani éppen elég.

⁶ KOVÁCS Éva: *Magyar iskolák az Egyesült Államokban – 1996-ban = A magyar nyelv és kultúra megtartása. USA 1997*, szerk. Nagy Károly – Papp László, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 1998, 34–35; FEJŐS Zoltán: *Az anyanyelvi oktatástól az etnikus kultúra átörökítéséig. Magyar iskolaügy Amerikában 1890 és 1940 között = Magyarságkutatás, 1990–1991*. A Magyarságkutató Intézet Évkönyve, szerk. Juhász Gyula, Budapest, 1991.

⁷ Az adatok forrásai: NAGY Károly: *Magyar iskolák az Egyesült Államokban, Új látóhatár* (München) 1965/3–4.; A *Külföldi Magyar Cserkész Szövetség kimutatása*, 1974; Sándor András és Kovács Éva felmérése, 1996; továbbá a jelen kutatás adatbázisa.

⁸ Itt valójában újr alapításról van szó, mivel a 81 éves Los Angeles-i magyar református gyülekezet már korábban is sok éven át működtetett iskolát.

Mint az alapítási évszámok jelzik: legalább három nemzedék iskolakezdeményezései ezek, melyek sok nehézséggel dacolva máig élnek. A gyereklétszám a két legrégebb óta folyamatosan működő iskolában a legnagyobb: Clevelandben (75-80) és New Brunswickban (80-85), míg a ezredforduló táján alapított – vagy újraindított – három iskolából Boston (40-45) közepesnek, Sarasota (25-30) és Los Angeles (18-20) pedig kisebbnek számít. Az öt közül a Los Angeles-i kizárólag egyházi fenntartású, kettőt szülői közösség (Sarasota, New Brunswick), kettőt pedig társadalmi szervezet (Cleveland, Boston) tart fenn. Foglalkozásaikat hétvégenként nyelvtudás és/vagy életkor szerinti csoportbontásban tartják – Bostonban, New Brunswickban és Los Angelesben szakképzett pedagógusok irányítása alatt, míg Clevelandben, Sarasotában inkább képezés nélküli önkéntesek (jórészt szülők) közreműködésével. A cserkészlet legmarkánsabban Bostonban és Clevelandben van jelen, a nemzeti és vallási ünnepeket mindenütt együtt tartják, de más közösségi eseményeket is rendeznek (magyar fesztivál, közös ebéd, vacsora, jótékonyági bál stb.).

A gondok közül az elemző főként az információhiányt és a nagy távolságokat emeli ki, továbbá a tantervek, tankönyvek, a képzett pedagógusok és a szakmai konzultációk hiányát. Mint írja: „Minden iskola más és más, nemcsak a működését szavatoló feltételek rendszerében, hanem a tanuló felé közvetített tananyag tartalmában és a magyar nyelv tanításához való viszonyulásában is.” Anyaországi intézményi kapcsolatuk alig van, az együttműködésben még az egyházi iskolák sem jeleskednek, regionális kapcsolatfelvételt pedig csak a cserkészcsapatok iskolái között van esély. Ahogy egy interjúalany mondja: „minden magyar iskola egy kis önálló vívmány. Azok nemhogy a törököt leszűrik, hanem a másik magyar iskolát is, mert az enyémhez ne nyúlj!”

Magáért beszél a tankönyv-mizéria is. Óhazai importra – az eltérő tudásalap és a nyelvi, szemléleti különbségek miatt – az Apáczai Kiadó egy-két könyvén kívül nemigen számíthat senki, így az iskolák nagyrészt cserkész-jegyzeteket, „saját fejlesztésű” vagy már megírásuk idején erősen avult emigráns kézikönyveket használnak. Jellemző adalék, hogy Clevelandben ma is a II. világháborús bevándorlónemzedék vagy negyven éve írott földrajzkiadványát és Tóth Veremon atya ugyanekkor Dél-Amerikában kiadott irodalomtörténetét használják – évről évre újra fénymásolva. Kudarcba fulladt az ismételt próbálkozás a Tankönyvkiadóval is. Az újvilági igényeknek leginkább még az óhazai kiegészítő iskolák számára 1996-ban készült *Társadalmi ismeretek I–II.* tankönyvei felelnének meg, de ezeket sajnos már nem nyomják. Igaz, *Haza a magasban* címmel azóta egy a nyugati magyar iskoláknak szánt könyvvel is kirukkolt a kiadó, ám az amerikai magyar diákoknak ez is „felérhetetlen”, mivel egész más élményanyagra, nyelvi és tudásszintre épül.

(A szervezeti adatbázis tanúsága) A kutatás talán legfőbb gyakorlati hozadéka, hogy összehangolt „itthoni” és „otthoni” csapatmunkával sikerült végre egy komoly, bár korántsem teljes adatbázist összeállítani az amerikai magyar szervezetekről.⁹ (Címlistákat, alkalmi regisztereket korábban több tengerentúli szervezet, a washingtoni magyar követség és az

⁹ Az adatbázis elérhető az MTA Kisebbségkutató Intézet honlapján: www.mtaki.hu.

MTI is készített, de ezek gyűjtőköre jóval szűkebb volt a mostaninál.) A kötetben ennek elemzésére vállalkozik Márton János fiatal erdélyi politológus és kisebbségkutató.

Nem árt mindjárt jelezni: a statisztikai összegzésnek – s a belőle levonható következtetéseknek – ezúttal viszonylag magas a rizikófaktora, két okból is. Egyrészt az adatbázis folyamatosan bővül (a kutatásvezető közlése szerint mára a 700 címhez közelít), másrészt a működő szervezetek számát csaknem lehetetlen megállapítani. Ezt jelzi már az elérhetőségi adatok gyorsmustrája is. A 607-ből telefonszámot és/vagy postacímet csak 460 szervezet ad meg, e-mail címet 206, önálló honlapja pedig csak alig a negyedüknek (159) van. Ám még ezek sem „élnek” mind, s a szervezet helyett gyakran csak egy kapcsolattartó elérhetőségei.

A területi megoszlás önmagában is érdekes tanulságokkal szolgál. A magyar szervezetek csaknem fele Ohio, Kalifornia és New York államban működik, ha pedig ehhez New Jersey, Florida, Pennsylvania és Illionis adatait is hozzávesszük, azt látni, hogy mindössze hét állam adja az adatbázisba felvett szervezetek több mint háromnegyedét. Ezzel szemben 18 szövetségi államban a kutatók egyáltalán nem bukkantak magyar szervezet nyomára – így rejtélyes okokból például Dél-Karolinában sem, ahol pedig a népszámlálási adatok szerint vagy 7 ezer magyar él. Egy újabb táblázat már városonként ismerteti a szervezetek területi megoszlását. Eszerint hat nagyváros viszi el a pálmát: New York (44), Cleveland (29), Los Angeles (29), Washington D. C. (23), Chicago (17) és New Brunswick (15) – együttvéve több mint 25 százalékos részesedéssel. Az adatbázis 607 tételén 270 település osztozik.

Az alapítás éve a történeti statisztika fontos indexe volna, ám erről sajnos csak 119 szervezet (alig 20%) tájékoztat. Közülük a legkorábbi a Verhovay Testvérsegítő Egyesületet – mai nevén a William Penn Associationt) még 1886-ban alapították, további 18-at 1920 előtt, 14-et 1921 és 1945 között, 7-et 1946 és 1956 között, 63-at 1957-től 1989-ig, 16-ot pedig azóta. Mindez jól láthatóan az elmúlt száz év sorsfordulóit – és emigránshullámain – követi, arányai pedig híven jelzik, hogy az '56-os emigráns-szervezetek máig is enyhe túlsúlyban vannak.

Tevékenységi körük szerint a magyar szervezetek igen sokfélék, és legalább másfél tucat típusba sorolhatók. Számarányukat tekintve leginkább az egyházi (157), közösségi (135), kulturális (56), cserkész- (36), érdekvédelmi (36) és oktatási szervezetek (36) dominálnak, de szép számmal találni magyar vendéglőt (25), zenei és tánccsoportot (24), internetes közösséget (16), alapítványt (17) vagy sajtó- (18) és politikai orgánusmot (5) is. Mind közül a legrégebbiek és legszámosabbak – ahogy eleve tudni lehetett – az egyházi szervezetek, ám hasonlóan erős rajzást mutatnak az '56-osok máig élő közösségi, kulturális és érdekvédelmi önszerveződései is.

Az adatbázis-elemzést további fontos adalékokkal egészíti ki a szervezetek által kitöltött kérdőívek feldolgozása – Márton János újabb tanulmánya. Ezek már jóval mélyebb betekintést engednek az amerikai magyar közösségek működésébe, egyformán feltárva azok erősségeit és gyengéit. Itt csak néhányat kiemelve lássuk a tagság, a szervezeti élet és a vezetők főbb jellemzőit. (*Nota bene* az ügyben, hogy a válaszok mennyiben tekinthetők statisztikai értelemben is mérvadónak, érdemes kiemelni, hogy bár a kérdőívet 350

szervezetből csupán 45 küldte kitöltve vissza, ezek együttes taglétszáma meghaladja a 36 ezret, a családban magyarul beszélők és az amerikai magyar közéletben tevékeny részt vállalók hozzávetőleg egyharmadát.)

A tagság létszámban, aktivitásban igen nagy eltéréseket mutat a néhány tucat magyar alkotta baráti körtől a tízezres tagságú országos gyűjtőszervezetekig – amilyen az Amerikai Magyar Alapítvány, a Külföldi Magyar Cserkész Szövetség vagy az Amerikai Magyar Református Egyesület. Feltétlen elismerésre méltó, hogy a magyar szervezeti világ jórészt önkéntes alapon működik, fizetett munkatársat csak a nagyobb egyházi, kulturális szervezetek alkalmaznak. Az éves tagdíj mértéke 5 és 400 USD között változik, leggyakoribb a 25–30 dolláros hozzájárulás. A nők – híven a demográfiai összképhez – 2–3 százalékkal meghaladják a férfiak arányát, életkor szerint pedig feltűnő a közép- és az idős nemzedék erős túlsúlya: az össztagság csaknem kétharmadát (63%) a 45 év felettiiek adják. Majd mindenkinek van magyar felmenője (90%), és beszél magyarul (kb. 80%).

Újabb fontos adalék, hogy a szervezetek célja, tevékenységi köre alapításuk óta nemigen változott, avagy ha mégis (kb. 1/3), inkább bővült. Ez utóbbi jellemző példája, hogy az 1980-as évektől számos amerikai magyar közösség vállalt aktív részt az erdélyi, vajdasági menekültek támogatásában, s hogy testvérszervezeti hálózatuk mára Magyarországon kívül gyakran az egész Kárpát-medencére kiterjed.

A válaszok alapján az elemző végül megkísérli az amerikai magyar szervezetvezető statisztikai „fantomképének” felvázolását: „Ez a személy jobbára 57–58 körüli férfi, inkább Magyarországon vagy Erdélyben született, és átlagosan 1972 óta él az Egyesült Államokban. Iskolai végzettségét tekintve tanultnak számít, legalább 3 éves felsőfokú képzést lezáró diplomával rendelkezik, de minden másodiknak posztgraduális végzettsége is van. Több szervezetben is betölt vezető tisztséget, és foglalkozását tekintve nyugdíjas, lelkipásztor/pap vagy pedagógus. Éves átlagjövedelme 30.000 USD fölött van (40%-ának 60.000 feletti). Jobbára vallásos ember, aki az egyház tanítását követi, vagy a maga módján éli meg vallásosságát. [...] Többnyire magyar nemzetiségű házastárssal él, akinek végzettsége valamivel alacsonyabb, mint az övé. [...] A családokban átlag 2–3 gyerek van, a leggyakrabban beszélt nyelv a magyar, de az angolt is sokan használják, s a gyerekek mintegy fele anyanyelvi szinten beszéli a magyart.”

(Demográfiai tények és talányok) Ám e félszáz kvalitatív interjú eleve nem válaszolhatott meg egy sor fontos kérdést. Vajon hány magyar él az „Államok”-ban, s közülük hányan beszélnek magyarul? Hol születtek, melyik emigrációs hullám sodorta őket – vagy elődeiket – az óceánon túlra? És: hányan van ma amerikai, magyar avagy más (román, szerb, szlovák etc.) állampolgársága? Minderre Pakot Levente fiatal erdélyi származású történész (ELTE) igyekszik pontos választ adni. Hogy nincs könnyű dolga, ezt alapos demográfiai tanulmánya igencsak óvatos címe is jelzi: *A 2000. évi amerikai népszámlálás jellegzetességei és kihatása az amerikai magyarok számbavételére*. Való igaz, mielőtt bárki számszerű adatokkal szolgálna, egy sor fontos elvi és módszertani dilemmát kell tisztáznia.

A származás, a nemzeti és etnikai hovatartozás mindenütt „szenzitív adat” – kiváltképp az egy már-már áttekinthetetlenül multietnikus, kezdetektől *par excellence* „bevándorló” or-

szágban, amilyen az Egyesült Államok. Mi sem mutatja ezt jobban, mint a hivatalos etnikai és „faji” statisztikák 220 éve folyvást változó adatgyűjtési elve és praxisa, melyről a tanulmány szerző függeléként két magáért beszélő áttekintést is közread (*Az Egyesült Államok népszámlálásaiban használt faji kategóriák, 1790–2000; Nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések az amerikai népszámlálásokban és a közölt táblák jellemzői, 1890–2000* [391–393]). Az alapelv persze egy demokratikus, az egyéni szabadságjogokat példáulan respektáló társadalomban nem lehet más, mint a származási és etnikai önmeghatározás. Ugyanakkor a szabad identitásválasztás ellen hat egy sor más szempont és érdek: a hatékony integráció elve, a bevándorlás és az állampolgárság hatósági kontrollja, a szavazóbázis nagyságának politikai legitimáló ereje, vagy éppen az etnikai közösségek koronként, helyenként nagyon is változó megítélése.

Ami közelebről az amerikai magyarság számarányát illeti, ezt – a census-adatok kellő forráskritikájával¹⁰ – a származás, az otthon beszélt nyelv és a születési hely kérdéseire adott válaszokból lehet „kinyerni”. Mint a tanulmány szerző közli: „A 2000. évi népszámlálás során mintegy 1 398 ezer személy – az amerikai össznépesség 0,5 százaléka – vallotta magát »magyar« vagy »magyar és más« etnikai eredetűnek. Közülük mintegy 903 ezer első származásként, 494 ezer pedig második származásként jelölte meg a magyart.” Az Egyesült Államokban született 1 288 425 személy (92,1%), külföldi születésű 110 227 (7,9%). A bevándorlók közül mintegy 75 000 érkezett 1980 előtt (mára honosított állampolgár: 91%), 16 000-en jöttek 1980 és 1989 között (á.p.: 64%) és 19 000-en 1990 és 2000 között (á.p.: 15%). Eddig az alaptények – innen kezdődnek a tudós „találgatások”: az adat-hiányt és a következetlen kérdésstruktúrát pótolni hivatott becslések.

Vélnénk, hogy a népességstatisztikánál nincs egzaktabb tudomány, pedig ez nagyon is „kérdéses” – attól függ: mire hogy kérdezzünk és mire egyáltalán nem... Így fordulhat elő, hogy ha az „otthon beszélt nyelvek” választékában nem szerepel a magyar, azt a magukat magyar származásúnak vallók esetében a szemfüles kutatók a „minden más nyelv” kategóriájában kell felfedezzék. Hasonlóan hol a kérdések, hol a válaszok következetlensége az oka, hogy az eredménylista a közel 1,4 millió „Hungarian” mellett jó 700 „Magyar”-t külön is feltüntet, vagy hogy a származást firtató kérdések sűrű változtatásai miatt az egymást követő census-adatok alig összemérhetőek. (Emiatt is kezelik a kutatók erős fenntartással többek közt azt a drámai „fogáslistát”, mely szerint az amerikai magyar népesség 1980-ról 1990-re 10,9%-kal, 1990-ről 2000-re újabb 11,6%-kal – e két évtizedben közel 400 000 fővel csökkent.) Hiába, „az ördög a részletekben lakik”, s úgy tűnik: „őshonos” minden bürokráciában, így az amerikaiban is.

A vérbeli kutató persze nem adja fel; ha egy forrás hiányos vagy megbízhatatlan, keres másikat, vagy többféle adat „keresztezéséből” igyekszik pótolni azt. A most publikált kutatásnak komoly nyeresége, hogy nem csak a 2000. évi népszámlálás hivatalosan közölt eredményeire hagyatkozik, hanem a feldolgozhatta annak az 5 százalékos (kb. 14 millió rekordot tartalmazó) teljes mintáját is, az ún. IPUMS-adatbázist,¹¹ mi több, egy harmadikat is:

¹⁰ A származás (etnikai eredet) adatai az amerikai census-gyakorlatban mintavételi eljárás alapján alapulnak, vagyis a kérdést csak a mintavételben szereplő – átlag minden hatodik – háztartáshoz juttatták el.

¹¹ *Integrated Public Use Microdata Series*, a 2000. évi népszámlálási adatok 5%-os mintájának közreadása a Minnesota Population Center és a Minneapolis-i Egyetem 2008-as kutatói programja részeként.

az American Community Survey 2004-es időközi adatfelvételeit.¹² E tetemes információ-többlet nélkül aligha lett volna képes az amerikai magyarság olyan mélységű szociológiai „átvilágítására”, mint amit a kötetzáró mellékletek számos táblázata és grafikonja szemléltet. Enélkül nyilván elsikkad vagy rejtve marad egy sor fontos adat; például az, hogy családi körben ma mintegy 117 ezren beszélnek magyarul, vagy hogy a közel másfél millió magyarból alig 92 ezren születtek Magyarországon, s közülük is minden második 60 év fölötti (zömmel az '56-os emigránsnemzedék tagjai). Enélkül aligha lehetett volna felbecsülni születési helyük és nyelvhasználatuk alapján az Amerikába áttelepült erdélyi (7940), felvidéki (2980) és vajdasági (2060) magyarok arányát.¹³ Ahogy arról sem tudhatnánk, hogy miféle vegyesházassági preferenciákat sejtet a másodikként bejelölt német (85 000), ír (58 000), lengyel (35 000), angol (30 000) orosz (20 000) származás, avagy hogy mi-
ben tér el az amerikai átlagtól a magyarok korfája, termékenységi mutatója, iskolai végzettsége, mobilitása, jövedelme, lakásviszonya és családszerkezete.

A visszaszámlálás elkezdődött. Ahhoz, hogy megtudjuk, mi változott az elmúlt évtizedben, már alig fél évet kell várni az „igazság pillanatára”: a 2010-es, újabb népszámlálásra. Feltéve, ha eredményeinek kontrollja és tudós elemzése nem várat újabb 9 évet magára!

(*Summa Hungaroamericana*) A kutatás kétnyelvű (angol, magyar) összegzésében Papp Z. Attila többféle értelmezési keretbe foglalja a részleteiben már bemutatott tényeket, tendenciákat.

Eszerint a vizsgálat egyik fő tanulsága, hogy az elmúlt két évtized mélyreható változásai részint elavulttá tették, részint elmosták az amerikai magyar szervezeti élet korábbi határvonalait. Az emigránshullámok szerinti tipologizálás elvben ugyan még lehetséges, de mint a kutató kiemeli: „Ma már egyszerre vannak jelen a »dipi«-sek első-, második és harmadgenerációi, az 56-osok első és második nemzedéke, a '60-as és '80-as évek közötti ún. »Kádár árváinak« tartott gazdasági menekültek, vagy a '90-es évek jóléti migránsai.” Eközben a régebbi emigráns szervezeteket magában is kikezdte, hogy a rendszerváltással és a hidegháború végével megszűnt az ellenségkép, ami évtizedekig fő legitimációs bázisukat adta. Ehhez járul a régi vezetők rohamos kiüregedése, ami a szervezeteket már ma is komoly kihívások elé állítja.

A kutatásvezető szerint „az asszimilációs folyamat ugyan lassul, de már látszik az »etnikai alagút vége«”. A szervezeti életben aktívan továbbra is csak a magukat magyar-
nak vallók legfeljebb tíz százaléka vesz részt, ami nagyjából megfelel a magyarul beszélők arányának – még ha e két szegmens összetétele nem is egészen azonos. („Beszédese” különbségeiket csak egy újabb, a mostaninál jóval kiterjedtebb kutatás tudná feltárni.)

¹² Az amerikai Census Bureau a 2000. évi népszámlálás után egy széleskörű reprezentatív mintán alapuló, évente megismételt statisztikai adatgyűjtést vezetett be American Community Survey néven, amely folyamatos és friss megfigyelést tesz lehetővé a tízévenként elvégzett országos népszámlálások között is.

¹³ Itt kíván említést, hogy hasonló okokból nem lehet kimutatni már az I. világháború előtti, mintegy másfél milliós magyarországi kivándorlás pontos etnikai arányait sem, mivel az amerikai bevándorlási statisztikák csak a származási államot, jelen esetben a 11 etnikumot magában foglaló Osztrák–Magyar Monarchiát tüntették fel.

A szervezeti és vezető-utánpótlás legbiztosabb bázisát a nyugati magyar életben, úgy tűnik, a cserkészlet jelenti, csak hogy ez sokban avult magyarságképpel, militáns merevségével, izlésbeli és ideologikus kizárólagosságával éppen a „magyarságörzés” terén akár bumerángthatást is kiválthat. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az etnikus tudat továbbélésére – más „nemzetpolitikai távlatok” és országos szervezetek híján – a szétszórt, egymással alig kommunikáló helyi közösségek eleve alkalmatlanok. Mindezek alapján a kutató, Puskás Juliannával és másokkal egybehangzóan, arra jut, hogy az „amerikai magyarság” mint etnikai közösség inkább csak elméletben létezik, s e gyűjtőnév csupán szigetek és szórványok esetleges halmazát fedi, mely valójában még a diaszpóra-kritériumokat sem teljesíti (egységes eredettudat, erős politikai, vallási, kulturális rezisztencia a beolvadással szemben, az elitek szoros kapcsolathálója etc.).

Végül a „gyökértelenség” kontra „transzplantáció” dilemmát felvetve Papp Z. Attila azt a látszólagos ellentmondást értelmezi, hogy a helyi magyar közélet – etnikailag bármily zártnak és exkluzívnak tűnjék is – miként segíti elő végsősoron az amerikai integrálódást. Ezek a szervezetek, érvel a kutató, miközben az óhazához, a szülőföldhöz, különféle kulturális mintákhoz és politikai hagyományokhoz kötődnek, maguk is példásan valószínűsítik meg az amerikai civil társadalmi normákat, hiszen kivétel nélkül önfenntartóak, bizalomra és szolidaritásra épülnek. „Az úgynevezett »magyarkodás« tehát – állítja a szerző – valójában az amerikai integrációt erősíti, és nem feltétlenül az anyaországgal való kapcsolattartás bővítését.” Ebből a szemszögből mindez az amerikai kulturális pluralizmus részét – azaz: „a gyökértelenség és transzplantáció sajátos amerikai egyvelegét képezi”.

*

A kutatás egy sor izgalmas tanulsággal szolgál, ám azért akad még jócskán pótolnivaló. 160 évvel az „amerikás” magyarok első népesebb kirajzása után ma sincs még újabb kutatásokra alapozott, átfogó és tudományos igényű amerikai magyar emigrációtörténet. Elkészültéhez persze éppúgy nélkülözhetetlen lenne az eddigi szórványos helytörténeti kutatások kiterjesztése és módszeres revíziója, ahogy további forrásgyűjtésre és monografikus feldolgozásra vár a tengerentúli magyarság egy sor nagymúltú alapintézménye: az egyházak, iskolák, a cserkészmozgalom, vagy a politikai és kulturális szervezetek sokszínű világa is.

Ám a folyamatos jelenkor-kutatásra ennél is nagyobb szükség volna. Hiszen szociológusnak, nyelvésznek, antropológusnak egyaránt még jó néhány felfedezést kínálhat e napjainkban is dinamikusan formálódó közeg, melyről egy újabb demográfiai helyzet-elemzés is sok mindent feltárhat. Például azt, hogy a migrációs státusz változásai miként befolyásolják a többes identitás kialakulását, hogy melyek a vegyesházasságok mérhető preferenciái, vagy az asszimiláció, a nyelv- és kultúravesztés fokozatai. Az élet az ó- és új hazában egyaránt szaporább tempóra váltott. Kérdés, hogy a kutatás – és nem utolsósorban: a kollektív önismeret igénye – akar-e, tud-e lépést tartani vele.